

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Է. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 10.

1849

ՄԱՅԻՍԻ 15.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Սխառագործներուն յարդուսն ինչպէս լրացնեն իւրոց աշխատանքները, ու խնայանք իրենց ժամանակը հասոյցած ինքնները :

ՏՂԱՅ մը 'ի բնէ բանի մը յօժար կամներհակ կը ծնի կարծելը այսչափ ընդհանուր կարծիք մը ըլլալուն մէկ պատճառն ալ հին կարծիք ըլլալն է : Ըստ իմաստասէրներ առանց քննելու այս կարծիքը՝ իրարմէ օրինակեր են . մանաւանդ հին ատեններն ու միջին դարու ժամանակի մարդիկ , ուր իմաստասիրութիւնը ինչ է՝ աղէկ մը չէր հասկըցուեր , և իմաստասէր մարդուն պարտքն ինչ է՝ աղէկ մը չէր ճանչցուեր . առաջները երկնաբանութիւնը իմաստասիրութիւն հասկըցուեր էր , միջին դարու ժամանակն ալ միայն աստուածաբանութիւնը : Ինքեօսանդր Սակեգունացին , Նինկիզ խանը և ասոնց նման ուրիշ երեւելի աշխարհականներ , իրենց լոկ անունովը՝ նիւթական աշխարհի

մէջ շատ ժողովուրդներու տիրեցին առանց ծեծկուելու . իմացական աշխարհի մէջ ալ ատեն ատեն ասանկ քաջեր պակաս չեղան , որ շատ տարիներ բոլոր մտքերուն մէկէն տիրեցին ու զանոնք գերի ըրին . միայն այս տարբերութիւն՝ որ առաջինները թրի վախով բռնութեամբ տիրեցին , վերջինները ուրիշներուն տգիտութիւնը իրենց զէնք ընելով՝ ուրիշներուն կամօքը տիրեցին : Իայց անանկ ժամանակներու մէջ , մարդկանց սխալիլը ներելի էր . վասն զի , ինչպէս որ ըսի , շատին միտքը տգիտութեան խաւարով ծածկուած էր , աղէկը գէշէն՝ սուտը իրաւէն չէին կըրնար որոշել : Իայց հիմայ որ իմաստասիրութիւնը իր բուն գործքը ու սահմանը ճանչցաւ , ոչ միայն իր լսած խոր-

հուրդներն ու իմաստները կը քննէ ,
այլ և այն խորհուրդներն ու իմաստնե-
րը ծնցնող՝ մարդուս բուն իսկ միտքն
ու խելքը ու կիրքերը կը քննէ կը դի-
տէ . ասանկ ժամանակի մը մէջ ալ ա-
նունի ու տեսքի խաբուիլը ամօթ է ,
վասն զի ասիկայ կամաւ կուրուծիւն
կ'ըսուի : Այո , ասանկ ժամանակի մը
մէջ կ'ըսեմ , ուր երկրիս խիստ փոքր
անկիւնի մը մէջ նստող ժողովուրդն ալ
իր շահը՝ որ և իցէ հզօր ժողովրդի մը
անուանը չթողուր՝ առանց դէմ կենա-
լու , ասանկ ժամանակի մը մէջ կ'ըսեմ ,
ուրիշի գոյիցը ու մտքին տիրել ուզելը
որչափ յանդգնութիւն ու լրբութիւն
է նէ՝ անուան և տեսքի միայն խաբուե-
լով՝ անանկ բռնաւորութեան հնազան-
դին ալ ևս առաւել անմտութիւն ու
վատութիւն է . վասն զի հիմայ՝ ամե-
նէն զաղտնի կարծուած բաներն ու ա-
մենէն խորունկ երեցած բաներն ալ
իմանալու ու քննելու հնարք , միջոց ու
դիւրութիւն կայ : « Սարգկանց կար-
» ծիքներուն մէջ տարափոխիկ զօրու-
» թիւն մը կայ . մարդիկ տեսակ տե-
» սակ բարոյական ախտերու ենթա-
» կայ են որ բոլոր սեռը մէկէն կը վա-
» րակեն . ատեն կուգայ որ ժանտախ-
» տին պէս հիւանդութիւնը ինքն ի-
» ռեն կը տկարանայ , ու իր թոյնը կը
» կորսնցնէ . բայց ասոր ժամանակ
» կ'ուզէ : Հռովմայ մէջ լիկերոն , եր-
» կու գողտէ՝ առանց ծիծաղելու՝ իրար-
» երեք չեն իրար հայել ըսածէն 300 տա-
» րի ետքն ալ տակաւին ժողովուրդը
» թուռններուն փորը կը զննէր՝ գու-
» շակութիւն հանելու համար » : (Ա .
» Պ . Սէ) : Ինչ որ աս ուղղադատ մար-
դը մեզի կ'ըսէ , ճշմարիտ է . ամէն բան
ժամանակով կ'ըլլայ . ժամանակը ա-
մէն բան կը տնօրինէ : Եւ ամանակի իշ-
խանութեամբ ահեղ թագաւորներն ալ
իրենց ահարկութիւնը կը կորսնցնեն ,
աթոռէն վար , շատ վար , մինչև յերկիր
կը խոնարհին ու մէկ քանի կանգուն
պատանքի մէջ պլուած , իրենց հպա-

տակներուն առջին խոնարհութեամբ
կը պառկին , որ եթէ արժան համարե-
լու ըլլան նէ՝ սե հողի մը մէջ թաղուե-
լու վճիռը իրեն տան : Սիրելի ընթեր-
ցող , կ'ուզեմ որ ժամանակին կարողու-
թիւնը աղէկ մը հասկընաս . բաւականէ
որ միայն մտմտաս թէ այս խեղճ վիճա-
կին մէջ երեւակայութեդ առջին եկած
թագաւորները՝ առաջուց անոնք էին որ
կենաց և մահու արէր կ'ըսուէին : Այսու
ամենայնիւ՝ ամէն բան ժամանակին ձգե-
լու չէ . ժամանակը նիւթական բան
մը չէ որ մեզի համար աշխատի . մինչև
որ մենք երկիրը չպատրաստենք , սերմը
չցանենք , ժամանակն ալ չուսցընէր :
Հեռուէն մէկը մեզի ատրճանակ մը
շտկէ ու վախնանք նէ՝ ամօթ չէ . վասն
զի մինչև որ չքաշուի (այսինքն քանի որ
ժամանակը եկած չէ) լեցուն կամ դատարկ
ըլլալը չիմացուիր . բայց երբոր ալ յայտ-
նի կը տեսնուի (այսինքն երբ որ ալ ժամա-
նակը եկեր է) որ թշնամիներնուս ձեռքի
բոլոր զէնքը՝ դատարկ եղէ՞ք մըն է , ալ
անկէ վախնալը միթէ նախատինք ու
վատութիւն չէ : Սրբեմն առանց ա-
նուն և տեսքի գերի ըլլալու՝ պէտք է
որ ամէն մարդ ինքի միտքն ու խելքը
գործածէ , լսած բաներուն մէկէն չհա-
ւատայ , ամէն բանին բուն նպատակը
փնտռէ , կամ որ նոյն է՝ չնախապաշարի :
Տղայ մը գրեթէ ծնած օրէն ջանա-
լու է որ իր սիրած ու չսիրած բանե-
րուն վրայ ծուռ զաղափարներ չստա-
նայ : « Եւստակիան կարողութիւննիս
» զարգացնելու ատենը՝ բնութիւնը
» ծանր ծանր ու աստիճան աստիճան
» կը շարժի : Երբոր իր իմաստուն ըն-
» թացքին ճիշդ հետեւելով՝ անոր դը-
» րած կարգին արգելք մը չենք ընէր ,
» իմացական կարողութիւններնուս մէ-
» կը բաւական ուժ չստացած՝ մէկ ու-
» ըիշը երեւան չելէր , առաջինին զար-
» գացմանը օգնելու : Բայց « երբ ու ա-
» րեւելիս » որ կրնանք մեր կրիցը սեր-
» մերը անուանել , շատ կանուխ կը
» սկսին մեր վրայ երևնալ , և անանկ
» ատենէ մը կը սկսին իրենց զօրու-
» թեանը նշանները ցոյց տալ , ուր

մտքին բարձրագոյն կարողութիւնները՝ դեռ տկար ու անկատար են , , (յիշատակ) Որչափ մէկը աղէկ մը հըմ տանայ սիրոյ ու ատելութեան կիրքերուն սրտերնուս մէջ այսչափ կանուխ սկսիլը , այնչափ առաւել կը խելամտի ծնողաց պարտականութեան մեծութեանը՝ որ անդադար հսկողութեամբ ու զննէ , տղայոց սրտին մէջ՝ այն երկու զօրաւոր կիրքերը շարժելու բոլոր պարագաներուն : Ս ասն զի թէ որ տղան ինքն իրեն մնալով գէշ բանը աղէկ , աղէկն ալ գէշ բռնելու ըլլայ՝ գրեթէ ալ անհնար կ'ըլլայ անկէ ետեւ անոր միտքն ու սիրտը ուղղել , ինչպէս որ շատերուն վրայ այս ցաւալի գործը կը տեսնենք , այնչափ որ գաղափարաց յաջորդութիւնքը՝ իրարու հետ սերտ կապակցութիւն մը ունին : Շիտա փիլիսոփան զանոնք կեռասի կը նմանցընէ , որոնց մէկը քաշածիդ պէս մէկալն ալ ետեւէն կուգայ , մէկ ուրիշն ալ անոր ետեւէն , ու անանկ յաջորդաբար իրարու ետեւէն կուգան : Ս արդ չկայ որ օրուան ամէն մէկ վայրկենին , մտքին այս մէկ պարզ երևոյթը՝ անձամբ չփորձէ : Եւ որ նշանաւոր տեղ մը ցաւ մը կրենք , մէկէ մը անհաճոյ գործք մը տեսնենք , կամ մասնաւոր դիպուածէ մը փնտս մը քաշենք , թէ որ կրկին նոյն տեղը գըտնուինք , նոյն անձին կամ դիպուածին հանդիպինք , իսկոյն առջի անհաճոյ զգացումները կը զգանք , կը յիշենք , ու առջի ատելութիւնը սրտերնուս մէջ կը նորոգի : Ս ոյնպէս ինչ դիպուածով որ անգամ մը մեզի հեշտութիւն պատճառեր է՝ այն դիպուածը կրկնուի կամ միտքերնիս իյնայ , իսկոյն առջի սէրը մեր մէջն ալ կը ծագի :

Ս աղափարաց կապակցութեան այս պարզ օրինօք՝ որ վերջապէս կուգայ մէկ ծայրը համակրութիւն ու հակակրութիւն ըսածնուս կը կայանայ , մարդուս շատ մեծամեծ փնտսներ ու մինչեւ մահ կը պատճառի : Ս ասոնց ազդեցութեանը՝ ոչ միայն տղայք կամ կանայք , այլ երեւելի մարդիկ ալ են թակայ կրկնան ըլլալ , ու կերպ կերպ տկարութիւն

ներով ինքզինքնին անհանգիստ ընելէն ետեւ՝ ուրիշի առջին ծիծաղելի ալ կ'ըլլան : Շ ատ անգամ լսուեր է որ տղայք իրենց ծնողացը պակասութենէն բժիշկներուն վրայ անանկ գէշ գաղափար մը ունեցեր են՝ որ հիւանդ եղած ատեննին՝ անոնց տուած դեղը չստնելով մեռեր են : Ս քղիայի օրագիրներուն մէկին մէջ կարդացի , որ Ս օրք քաղաքը (1846^{ին}) կին մը՝ պատին վրայ մամուկ մը տեսնելով՝ նախ ինքն թեցեր ետքն ալ մեռեր էր : Ս աս դիպուածը՝ թէ որ պատուաւոր օրագիրէ մը լսած չըլլայի , օրագիրի լուր է , երեսները ինչով պիտի լեցընէ ըսելով՝ կարելի է չէի հաւատար , ըստ որում օրագիրներուն մէջ սուտ շատ կ'ըլլայ . բայց այս ըսած օրագրիս հրատարակիչը՝ անուամբ ալ գործքով ալ պատուաւոր մարդ է : Ս քիէ 'ի զատ , ասոր ինչո՞ւ հաւատալու է . այս կարգ տկարութեան օրինակներ , ամէն տեղ կը պատահին ըսածներուս հաստատութիւն մը ըլլալու համար : Ս քհակառակն , կրթութիւնը՝ կամ օրինաւոր առաջնորդութիւնն ալ՝ մարդս այն աստիճանի սրտոտ կ'ընէ , որ աս մասին ալ զարմանալի պատմութիւններ խիստ շատ կը լսուին : Ս երմանիոյ մէջ երեք չորս տարեկան տղայ մը տեսայ որ իր չորս մեծութեամբը շանը մէկուն ալ կանջէն կը քաշէր , ու մէկ ձեռքն ալ բերանը կը խոթէր բռնութեամբ . շանը տեսքը՝ դժոխքի պահապան եռագլուխ Ս երբերոսի տեսքէն շատ տարբերութիւն չունէր , անանկ որ՝ անտարակոյս քառասուն տարեկան շատ մեծ տղաքներ կրնար փախցընել իր լոկ տեսքովը : Ս օր ներհակ , Ս օլսոյ մէջ շատ չըներ՝ նոյն հասակով տղայ մը տեսայ , որ տանը սենեկին մէջ նստած տեղը՝ փողոցին մէջէն շանը հաջելու ձայնը լսելով՝ լալով ու պոռալով անանկ մը քովը նստողին վրայ ընկաւ , որ անշուշտ օր մը միշակ գտնուելու ըլլայ , պիտի վտանգի : Տես ինչ տարբեր տպաւորութիւններ կ'ընէ աղէկ կամ գէշ կրթութիւնը մի և նոյն բանի վրայօք , մի և նոյն հասակի մարդոց մտքին վրայ . կարելի է որ

անոնց երկուքն ալ շունին ինչ ըլլալը ա-
ղէկ մըն ալ չէն գիտեր : Վաղափարաց
այս անպատշաճ կապակցութեամբն է
որ սենեկի մը մասնաւոր մէկ անկիւնը,
կամ մօրթի մը՝ կտոր, կամ ծռմուկած
ծխափայտ մը՝ ատենէ մը ետքը պատ-
կառելի իր մը կ'ըլլայ . վասն զի մէկուն
ծեր հայրը՝ չմեռած, այն ծխափայտը
կը գործածէ եղեր . կամ իր մամը այն
անկիւնը կամ այն մօրթին կտորին վը-
րայ կը նստի եղեր : Ուրիշ տան մը
մէջ ալ գեղեցիկ աթոռին մէկը՝ երկար
ատեն պիտանի կարասի մը ըլլալէն
ետքը, յանկարծ իր յատկութիւնը կը
փոխէ, ատելի բան մը կ'ըլլայ . վասն
զի մէկուն սիրական եղբայրը՝ մեռնե-
լէն երկու շաբաթ առաջ, վրայէն վար
ընկեր՝ թւը ցաւցուցեր է, և այլն :
Եւ օրինակներուն թիւը չկայ :

Մարդիկ որովհետև ի բնէ տկար են, շատ կը սխալին, անոնց ամէն ստանալիք ծանօթութիւններնուն վրայ զգոյշ կենալը անհնար ըլլալուն, տղայոց առաջնորդ եղողները՝ շատ պատուաւոր կերպով մը պարտքերնին լեցուցած կ'ըլլան՝ թէ որ աշխատին որ գոնէ տղայք ծուռ գաղափարներ չստանան,

Ա. Լճին նիւթերուն վրայօք՝ որ
կեանքերնուն մէջ յաճախ իրենց պիտի
պատահի .

Բ. ԼՂ-ն պաշտօններուն վրայօք, որ
ետքը իրենք պիտի վարեն. կամ այն
պարտքերուն վրայօք՝ որոնց կատարու-
մը ետքը իրենցմէ պիտի պահանջուի :

Թեպետ ամէն կերպ նախապաշար-
մունք ճշմարտութեան զարգացմանը
արգելք կ'ըլլան, բայց անոնց մէջ տը-
ղայոց դաստիարակութեանը վրայօք ե-
ղածները՝ մեզի ամենէն աւելի մշասա-
կարները ըլլալուն, ուրիշ ատեն քիչ
մըն ալ անոնց վրայ կը խօսիմ:

1. $\Phi_k = \varphi_k + t$:

10 Կոյեմբեք 1848

Ի ԳՈՍՏԵՆԴԵՈՒԳՕԼԻՍ

Կ. Մ. ԶՕՐԱՅԵԼՆԵ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ՀԱՅՈՑ

7.

10-4 SEP 20 1964

ՀՈՒՐ ԱՐՏԱՍՈՒԱՅ ԱԶԱՅ Ո՛Վ ՏԱՅ
ՈՂԲԱԼ, ԸԶԹԱԳՍ ԱՅՍ ՏՐԴԱՏԱՅ

ԻՅՈՒ, կան յիշատակարաններ՝ որոնց վրայ չի կրնար մարդ անտարբեր կերպով մը նայիլ, որոնց առջև չի կրնար սիրտ մը խաղաղ մնալ, մանաւանդ Հայրենասիրի մը աչք չի կրնար առանց ցօղելու տեսնել այն յիշատակարանը՝ որ իր հայրենեաց մեծագոյն փառքը կը ներկայացընէ հանդերձ մեծագոյն խեղճութեամբ մը։ Ո՞ր հայեցի սիրտ կրնայ այն մեծ Տրդատայ գլխին պսակը տեսնել, և մէկէն միտքը չթուցընել նախ այն դաշտերուն մէջ՝ ուր որ այն դիւցանման և սրբազան հսկայն ամէն քաջերէ վեր քաջ հանդիսացաւ, վերջը այն երկնաւոր գաւառն՝ ուր որ Եստուծոյ հետ կը թագաւորէ։ Բայց ո՞ր ըզգայուն սիրտ կրնայ արգիլել աչուրնէլը որ չթափէ աղի արցունք մը այն վսեմական և տիեզերակալ թագին վրայ՝ որն որ ստիպուեցաւ Տրդատ իր ազգին մեծերուն խստասրտութեանը և մոլութեանցը համար՝ ձգել ու քաշուիլ լեռներու մէջ։ « Ի՜նկեցեալ զերկրաւոր » պսակս՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին . . ծակամուտ լեռնակեցիկ եղեալ՝ » . այն թագին վրայ, որ կրկին անգամ յանձն առաւ Տրդատ գլուխը գնել՝ խորամանկ նախարարաց աղաչանքովը, բայց անոնք առջինէն աւելի չարութեամբ՝ գլխէն ձգեցին, թիւնով կարծեցընելով այն կեանքը, որ աւելի կ'աժէր երկրաւոր անմահութիւն ըսել քան թէ կեանք։ այն մեծափառ թագին վրայ՝ որուն հպատակ կային

1. $\text{I} \cdot \text{R} \cdot \text{I}^2$